
LA CREACIÓ I L'EVOLUCIÓ DELS PRONOMS REFORÇATS EN CATALÀ: UNA EXPLICACIÓ

PAU MARTÍN MIÑANA / EMILI CASANOVA
paumarmi@alumni.uv.es / emili.casanova@uv.es
Universitat de València

Resum: Una particularitat romànica del català és la creació dels pronoms febles reforçats a partir del segle XVII a València i del XVIII a Barcelona. A pesar que el sistema pronominal ha estat molt descrit i estudiat i les teories existents mostren el funcionament dels pronoms en el context concret on viuen, no s'ha explicat fins ara perquè han triomfat les formes reforçades.

Nosaltres en fem una aportació a partir d'una rica documentació i una bona bibliografia posant en relació el naixement de l'article reforçat *el* a mitjan XVI amb els pronoms reforçats *el, es, em, et, ens, us*, un segle després.

Paraules clau: Pronoms febles, cliticització, canvi lingüístic, català modern i contemporani.

THE CREATION AND EVOLUTION OF CATALAN PROCLITICS: AN EXPLANATION

Abstract: A peculiarity found within the romance languages is given in Catalan. That is the emergence of reinforced weak pronoun forms since the 17th century in València and since the 18th century in Barcelona. Despite the fact that the pronoun system has been thoroughly studied and described, and that the current theories meticulously explain their mechanics within the linguistic context, the answer to why such reinforced pronoun forms predominate over others is not clear yet.

In this article, a solid contribution is made from rich and large documentation as well as quality bibliography which relates the birth of the reinforced article *el* during the 16th century and the reinforced pronouns *el, es, em, et, ens, us*, a century later.

Keywords: Weak pronouns, cliticization, linguistic change, modern and contemporary Catalan.

«Els pronoms clítics, per la seva varietat dins de cada dialecte i per les diferències que manifesten d'un dialecte a un altre, constitueixen una de les àrees més complexes del català.»
(Lloret & Viaplana 1996: 307)

1. INTRODUCCIÓ

Pretenem explicar ací el procés de creació i evolució dels pronoms reforçats en català, tret particular de la nostra llengua. Estes formes reforçades són un producte genuí del català, desconegudes en les altres llengües romàniques, que encara no han estat explicades versemblantment per ningú.

Observem la variació i el poliformisme del sistema dels pronoms àtons amb quatre al·lomorfs: les formes plenes, les reduïdes, les elidides i les reforçades (Taula 1).

				Formes plenes	Formes elidides	Formes reduïdes	Formes reforçada	
PRONOMS PERSONALS	sing.	1a pers.		<i>me</i>	<i>m'</i>	<i>'m</i>	<i>em</i>	
		2a pers.		<i>te</i>	<i>t'</i>	<i>ʔ</i>	<i>et</i>	
		3a pers.	acus.	masc.	<i>lo</i>	<i>l'</i>	<i>'l</i>	<i>el</i>
				fem.	<i>la</i>	<i>l'</i>		
	sg./pl.	datiu		<i>li</i>				
		reflexiu		<i>se</i>	<i>s'</i>	<i>ʔ</i>	<i>es</i>	
		1a pers.		<i>nos</i>		<i>'ns</i>	<i>ens</i>	
pl.	2a pers.		<i>vos</i>		<i>us</i>	<i>us</i>		
	3a pers.	acus.	masc.	<i>los</i>		<i>'ls</i>	<i>els</i>	
			fem.	<i>les</i>				
	datiu		<i>los</i>		<i>'ls</i>	<i>els</i>		
PRONOMS NO PERSONALS	pronoms adverbials			<i>ne</i>	<i>n'</i>	<i>'n</i>	<i>en</i>	
				<i>hi</i>				
	pronom neutre			<i>ho</i>				

Taula 1. Sistema pronominal actual.

Mentre que les tres primeres formes (*me/m/'m*, ...) es documenten des dels primers textos medievals a causa del caràcter àton dels pronoms febles, que viuen associats a un context tònic, la darrera forma no apareix fins al segle XVII en contextos lliures darrere de consonant, encara que sí que es troba des de l'edat mitjana en contextos on el mot anterior acabava en vocal (*e el*). El naixement d'estes formes sil·làbiques provenen de les formes asil·làbiques per una interacció de processos fònics i morfològics; en concret, està motivat per una reinterpretació sil·làbica de les formes originàriament reduïdes en contacte principalment amb les conjuncions *e*, *que*, *si*, i adverbis com *no*, que afigen una *e* protètica o epentètica a la forma bàsica dels pronoms, la qual després s'estendrà a la resta dels contextos consonant/pausa+pronom+consonant. Seria el mateix fenomen que explica el naixement de l'article masculí en el segle XVI. De fet, com intentarem demostrar, el motor impulsor del canvi pronominal serà el mateix naixement del nou article reforçat *el-els*.

2. DEL LLATÍ A LES LLENGÜES ROMÀNIQUES

En efecte, a partir de les formes plenes procedents del llatí, que en un primer moment s'usaven en qualsevol posició proclítica o enclítica, nasqueren les altres formes a causa de la necessitat de refermar-se en l'entorn, siga en un verb, siga en un altre element de l'oració. La causa, que com a element àton constituïx una sola unitat fònica supeditada al seu accent (Badia 1994: 463).

				acusatiu llatí	català	
PRONOMS PERSONALS	sing.	1a pers.		<i>mē</i>	<i>me</i>	
		2a pers.		<i>tē</i>	<i>te</i>	
		3a. Pers	acusatiu	masc.	<i>illūm</i>	<i>lo</i>
				fem.	<i>illām</i>	<i>la</i>
			datiu		<i>illī</i>	<i>li</i>
	sg./pl.	reflexiu		<i>sē</i>	<i>se</i>	
		pl.	1a pers.		<i>nōs</i>	<i>nos</i>
	2a pers.		<i>vōs</i>	<i>vos</i>		
	3a pers.		masc.	<i>illōs</i>	<i>los</i>	
			(acus./datiu)			
fem.			<i>illās</i>	<i>les</i>		
PRONOMS NO PERSONALS				<i>hōc</i>	<i>ho</i>	
PRONOMS ADVERBIALS				<i>ibi/hic</i>	<i>hi</i>	
				<i>inde</i>	<i>ne (en)</i>	

Taula 2. Sistema pronominal medieval.

Com hem dit abans, si l'element en contacte comença o acaba per vocal, patiran elisió o reducció, excepte en els casos en què la seguretat comunicativa i semàntica ho impedirà com, per exemple, *li* < *ILLI*, pronom de datiu o de CI que necessita de la vocal [i] per a no confondre's amb l'acusatiu; *la* < *ILLA*, que necessita de la marca de femení; *lo* < *ILLUD*, abstractiu-generalitzador per a mantindre el valor neutre.¹ Per últim, apareixeran les formes reforçades, que per a tots els estudiosos es creen a partir de la forma reduïda.

Per exemple, segons Moll (1952: 177):

Quan el pronom personal és proclític d'un verb que comença per consonant, les formes reduïdes 'm, 't, 's, 'l, 'n, 'ls i 'ns prenen el reforç d'una *e* inicial, de la qual resulten respectivament *em, et, es, el, en, els* i *ens*.

Segons Badia (1984: 295-296):

En diversos dialectes catalans, i especialment en barceloní (on arriba a constituir ús gairebé exclusiu, i des d'on haurà irradiat vers la resta el domini) les formes reduïdes anteriorment examinades han sofert un reforç articulatori mitjançant la pròtesi vocàlica 'm > em / 't > et, 's > es, 'ns > ens [semblantment haurem d'explicar per aquest mateix reforç, com volen en general

¹ L'asseveració de Martines (2010: 17), que «El que marca definitivament el caràcter aliè de *lo* neutre és que no respecta les regles fonològiques del català antic (i del català nord-occidental) ni la llengua normativa i es manté invariable davant context vocàlic o darrere», és incorrecta perquè els canvis lingüístics només actuen quan la situació ho permet i la llengua històricament prefereix *lo* que *el* per a marcar l'abstracció.

els filòlegs, els altres casos: 'l > el /'ls > els, 'n > en] però aquests pronoms també poden ésser considerats fonèticament regulars: ILLU > el, ILLOS > els, INDE > en, i més encara si tenim en compte que hi ha exemples d'*el* des de darreries del segle XIII, i encara en textos dialectals d'aquesta època² /.../ les formes esmentades s'usen després d'una pausa o d'una paraula acabada en consonant o diftong; només apareixen davant un verb que comenci amb consonant.

I seguint Joan Mascaró (1985: 141):

Més que l'aparició d'una nova sèrie de variants al·lomòrfiques dels clítics pronominals, el canvi històric ha consistit en la inversió de les formes bàsiques i les formes que en derivaven fonèticament. [...] En un moment determinat, algunes d'aquestes formes asil·làbiques passaren a ser les bàsiques i les formes sil·làbiques en derivaven per inserció de vocal.

Però cap autor explica quins factors mogueren la morfologització de les formes reforçades. És a dir, no expliquen perquè es generalitzaren des de la posició proclítica i postvocàlica, a partir de l'edat moderna, des del segle XVII (no del XX com diu Fischer (2002: 71), a la posició darrere de contextos no vocàlics i no han romàs en l'estadi de variant al·lofònica contextual, com passava a l'edat mitjana i encara ocorre en part de la Romània.

Per exemple, en castellà es documenten elisions en Penny (2006: 134), Alvar-Pottier (1983: 126), Lapesa (1985: 199). A hores d'ara, en aragonés, en els dialectes andalusos i col·loquialment existeix una mena de forma elidida (per exemple, en comptes de *me ha comprado*, se diu *m'ha compraó*). En els dialectes orientals de l'aragonés també existix la forma reduïda i les formes *el*, *els* de l'article (Nagore: 170, 188, 206, 211).

En italià, ocorre com en castellà, però amb menor grau, l'elisió: *mi ha detto questo* > *m'ha detto questo* (Rohlfes 1996: 444-450).

En francès, trobem formes elidides però també reduïdes (Nyrop 1979: 397), (Moignet 1993: 38-39).

L'occità, llengua bessona del català i gal·loromànica com el francès, actua igual que estes llengües. Així, en occità medieval trobem formes reduïdes i elidides per causes contextuales, que no arribaren mai a crear la quarta forma excepte en algunes zones gascones, i especialment araneses, on podria actuar la influència del català (Carrera 2010: 107-108, 214 «arrenfortides»), (Pusch 2001: 388-391).³ En occità, a més dels estudis de Ronjat (1937: III: 50, 73, 551) es pot veure el sistema en Fernández (1985: 291) i en Alibert (1976: 62-64 i 71-73). Per altra banda, ací podem veure com l'article i el pronom coincideixen amb les formes és *lo*, *l'*, *l'*.

² Es poden contar amb els dits de la mà els casos de *el* darrere de consonant, insuficients per tant per a l'afirmació de Badia. I en tot cas, com ocorre en les Cròniques de Jaume I i Muntaner i en els trobadors, apareixen en les edicions per no tindre en compte l'editor l'existència de la conjunció enunciativa *e*, típica de les narracions orals, com demostrarem en un altre lloc.

³ Pusch afirma que el gascò, a pesar del que diuen les gramàtiques normatives, té quatre formes com el català, segurament modernes, ja que la Gramàtica Històrica Provençal de Ronjat no la data ni l'esmenta. I afig que no deu ser per contacte de llengües sinó per l'ús generalitzat d'una *e* eufònica o epentètica, com la del valencià *els-e-la done*, o per un desplaçament del *e* medieval enunciatiu provinent de *et*. Nosaltres pensem més en una influència del català.

3. LA SITUACIÓ DIALECTAL CATALANA

La situació del català de diversitat dialectal demostra com el triomf de les formes reforçades és modern i encara està en vies d'expansió i creixement, sense assentar-se, difusió causada, majorment, però no per única raó, per la força del barceloní i la normativa fabriana, com demostren els estudis que s'han fet sobre el parlar d'Andorra o sobre el català septentrional, on les generacions més grans encara fan el pronom ple i no el reforçat.⁴ Com indica Veny (2008: 83), en una observació vàlida per a tots els pronoms reforçats:

Fora d'aquests casos [contextos vocàlics], una gran part del cat. occidental, el rossellonès, el mallorquí, el menorquí i l'alguerès mantenen la forma tradicional *se* [...], mentre que el cat. central, endinsant-se en el nord-occidental, i mostrant-se més innovador, ha apostat per la variant reforçada *es* (*es xucla, es diu, es mor*), també després de consonant; s'hi ha unit poblacions del val meridional així com l'eivissenc.

Tot i això, Pompeu Fabra, pare de la normativització, considerava al principi que les variants reforçades eren una anomalia del barceloní, més propi de la poesia i de la prosa col·loquial que del bon parlar. A la pàgina 118 de la seua *Gramàtica de 1912*, Fabra diu que:

En el dialecto central (Barcelona) se ha manifestado una fuerte tendencia a reemplazar las formas *me, nos, te, se, lo, los* y *ne* por las formas asilábicas correspondientes, pero en este caso el pronombre se hace de nuevo silábico mediante la anteposición de una vocal de apoyo (la *e* atona). [...] Debe, sin embargo, advertirse que en la lengua escrita se prescinde a menudo de estas substituciones.

Però, en les gramàtiques següents, Fabra (2008: 41 i 43) ja canvia d'opinió i diu:

Immediatament davant del verb són possibles les formes *me, nos, te, vos, se, lo, los, ne* i les formes *em, ens, et, us, es, el, els, en* /.../ Cal però, advertir que, en aquest cas, *nos, lo* i *los* són arcaics o dialectals, i que, en general, les formes reforçades (*em, etc*), i àdhuc *us*, són preferibles a les plenes,

doctrina seguida per l'IEC (*Gramàtica catalana*, en línia: 132-133) «en la llengua escrita i en els registres formals convé utilitzar les formes començades per vocal», i l'AVL (2006: 171) «(les formes plenes) es tracta de formes acceptables, però en els registres formals són preferibles les formes reforçades». El seny ordenador i sistematitzador de Fabra incorporarà les formes reforçades al sistema pronominal català com a forma principal, origen de l'expansió imparable del fenomen a Catalunya. Així, cada forma tindrà una posició (proclítica o enclítica) i un context fonètic (consonant o vocal):

4. DOCUMENTACIÓ

Ara, després de la descripció del funcionament dels clítics en català, tornem a la pregunta inicial: com naixen i es desenvolupen les formes reforçades? Per a esbrinar-ho, hem fet una

⁴ En Veny-Massanell (2015: 99), segueix usant este tret distingidor entre català oriental i occidental, en canvi en un article de Veny (2015: 32-33), ja no pren, encertadament, esta isoglossa com a element característic de separació dels dos grans blocs dialectals.

recerca documental a través de diverses obres dels segles XVI-XX del País Valencià i de Catalunya. Entre altres en *Coses evengudes en la ciutat i regne de València* (Pere Joan Porcar); *Poesies i col·loquis* (Pere Jacint Morlà); *Memòries d'un capellà del segle XVIII*; *Rondalla de Rondalles* (Galiana); *Literatura de canya i cordell al País Valencià*; *Els col·loquis valencians atribuïts a Carles Leon*; *Llibre de secrets d'agricultura*; *Escrips valencians* (Pere Esteve); *Mallorca 1740-1800: memòries d'un impressor* (Tomàs Amorós); *Calaix de sastre* (Baró de Maldà); *El dietari de Joaquim Aierdi*; *Successos de Barcelona (1822-1835)*; *Setze coses evengudes en lo lloch de Moncada (1632-1687)*, etc.

Deixant de banda el cas del pronom *en/ne*⁵, trobem als textos que els primers pronoms reforçats a consolidar-se són *el* i *els*, seguit per *es* (Vegeu annex), ja al segle XVII a València i des de finals del XVIII a Barcelona. En canvi, la consolidació de les altres formes ha sigut molt més lenta, dispersa i conservadora, almenys en el llenguatge escrit, que és el que podem interpretar amb seguretat.

Vejam l'opinió de tres gramàtics: un valencià del segle XVII, Joan Batista Ballester, en la introducció al seu sermó *Ramellet del bateig de Sant Vicent Ferrer*, explica l'ús de l'article *lo* o *el*:

Y és, si la paraula d'enans acaba en vocal, comence també en vocal l'article y diga el y no lo. Mes si feneix el vocable antecedents en consonants, comence també ab consonant l'article que es segueix y diga lo y no el. Y així no diem Mana lo Rey, sinó Mana el Rey, més si al final de mana afegim una consonant no direm el sinó lo dient: Ha manat lo Rey y no ha manat el Rey. (López 2012:916)

En canvi, trobem en el seu text a més dels casos preceptius: *que el repich, predicà el mateix, valencià, el apostòlich*, formes ja amb l'article reforçat: «*tem el venir, és el de Déu, fineix el vocable, crehuaren el pit, El temps*, que ens mostra un cert conservadorisme teòric però una modernitat escrita.

Dos catalans del XIX que, a pesar de descriure les formes reforçades, no les proposen: Ballot (1819: 170-75, 181-190):

Els que usan alguns authors y també lo us comú, dient: Els homes, els senyors de vassalls, els uns sen portan la fama els altres cardan la llana, no es article distinct de los, sino sinéresis, y síncope de dit article ab la conjunció é, que acostumavan usar molt los antichs, y es lo mateix ques e digués: é los homes, é los senyors de vassalls... /Sinéresi: qui·m/no·ns cansem/que·t vull bé/l'avaricia·l pert, mira'l/ no·l coneix. Sinalefa: jo m'entenç/l'home: Quant dihem: Em pesa, Senyor de haverbos ofés, la paraula em, o és inversió del pronom me en em, o es contracció del dit pronom ab la conjunció é de esta manera: Em pesa: me pesa o e em pesa.

Petit i Aguilar (1829: 120-133), referint-se a l'article, diu així:

Si est Sr. [Ballot] haguès usad lo Artiggle *el*, en lloch de *lo*, ja estariam entesos; pero, com en la pàg. 2 diga ab tóta valentia: "Lo usar *el* en cathalà en lloch de *lo* es error manifest; puix may la llengua cathalana ha tingut semblant article"; estam molt distants de concordar. [...] Si, pux, alguns

⁵ Abans que res, cal parlar de l'excepció del pronom partitiu, perquè des de l'edat mitjana alterna als textos entre la forma plena i reforçada. Açò s'explica a través de l'evolució d'INDE a *ende* i a *enne*, el qual pot donar dos variants: la forma reforçada *en(ne)* i la forma plena *(en)ne*. De fet, el francès i l'occità tenen la forma *en* i no ha desenvolupat un quart al·lomorfe. Exemples del català medieval ens els reporta Fischer (2002: 30).

Autòrs, y àduc lo ús comú usan el plural *els* en llog de *los* çper què no podem usar nosaltres el singular *el* en llog de *lo*, majorment quan ho demana flúido del estil?

I referint-se als pronoms fa una descripció exhaustiva dels pronoms enclítics figurats (p. 124) dient:

Usam las Enclíticas Figuradas Simples àm, àt, às, àn, àns, àl y àls sols quand la digció que antecedeix a las Enclíticas és finida en la vocal á y la veu verbal del Indicatiu, Obtiatiu o Subjuntiu que las seguex es iniciada en consonant: v. g. Ara am recordo /.../ Pero, si l'antecedent digció es finida en lletra consonant o en vocal que no sia la à usam las Enclíticas Figuradas Simples: èm, èt, ès, èn, èms, èl y èls; en cas que la següent digció verbal comense també en consonant; v. g: El judge·ls condemna.⁶

Encara Bofarull (1867: 22) diu que «No se dirá nunca em por me, ni ens por nos.» Analitzem-ne diversos exemples de les obres buidades:

- a) *Llibre d'Antiquitats de la Seu de València*: Seguint Martí Mestre (1994: II, 116) mentre l'article reforçat es troba ja a la segona meitat del segle XVI, any 1562:

D'altra banda, es documenten quatre casos de la reforçada *el*, tots davant mot començat en consonant, dos acabat en vocal: «après de aver el dit revendíssimo señor...» (170,4), «sots-obrers en dit any XVII, el qual sots obrer volgueren agués de tenir conte en pagar la dita obra [...]». I d'altres, com, «y *el* señor de Bunyol, “tenint en compte *el* meréxer de tan gran príncep. Al segle XVII: «en lo monestir de Sant Lorenç *el* Real, dit lo Escuriab», «y *el* señor don Tomàs de Espinosa», «al seu costat *el* pare Maluenda», «Predicà *el* pare Montes», «tingué a mal *el* aver arrendat dit dret», «fonch elet en provincial *el* pare de mestre», «no estava en ús *el* tenir-lo», «perquè *el* señor canonge», «que estan des de *el* chor a l'altar”» [...].

Les formes reforçades dels pronoms només apareixen darrere de contextos vocàlics (p. 130), excepte el pronom reflexiu *es* que «amb un nombre significatiu d'ocurrències, contrasta amb l'absència de la forma reforçada dels altres pronoms en aquesta mateixa posició». Aquest fet sembla donar a entendre que la difusió de la forma reforçada *es* fou més ràpida que en els altres pronoms (p. 134).

- b) El Dietari de Porcar del segle XVII, on trobem tres casos de pronoms reforçats: «Y segons les regles que nostre Jesús *ens* ha dexat predicant[...]» (Porcar 2012: 935) b. «Y fonc causa que lo bras militar es veu en grandíssims treballs y afflictions» (Porcar 2012: 936), «Lo primer de aquest mes es llevà la bol·la dels sombreros» (Porcar, 2012: 939).
- c) En el llibre del Mostasaf d'Elx també del segle XVII (Cano 1997: 57, 60-61) trobem generalment formes reforçades motivades per context vocàlic però també dos casos de *es* darrere de pausa i de consonant (p. 68).
- d) En Morlà trobem dos casos de *el/els* darrere de consonant, en Aierdi, 23 de *el*, 5 de *els* i 56 de *es*, i en *Setze coses evengudes en lo lloch de Moncada (1632-1687)*, textos d'estil més directe, en trobem dos *el* i 16 *es* (vegeu annex).
- e) En la Rondalla de Galiana del segle XVIII trobem casos com «Y a dos anades y vengudes *el* féu fugir com al pèl de la pasta y bese a vostés les mans» (p. 196)/«*Els* féu parar en

⁶ Per exemple, la *Història general* de Catalunya de Viladamor no registra cap cas de pronom reforçat però sí centenars de pronoms reduïts, especialment darrere de *que*.

sech, com Déu està en lo cel, y dient ya vaig per ella, aür!» (p. 198)/«Tot *els* ho vull contar punt per agulla, a ús i costum de bon llaurador» (p. 201)/«Y ha de saber que yo no fas compares ni comares y lo mateix que vaig a dir-li, li diria al Pare Sant en tot mon cor sancer y sense mudar-me de color, que yo el pamet que Déu m'ha dat *el* tinch per a traure'l davant de qualsevol» (p. 202)/«Poro així com son pare es deixà de tacos y revesos y prengué el mig verb de afluixar-li el ramalet (fes lo que vullgues!) *es* possà a plorar com una criatura y digué, en suma, que ella no deixava de conèixer que devia llevar-se els bocins de la boca per a dar-ls a sos pares y que faria quant fóra de raó per a portar-los al coll, mentres tinguera els ulls uberts» (p. 204)/«*Els* pareix a vostés si la carteta pot passar?» (p. 205)/«Vent Gimo del Portal que's disponia la cosa de mal ayre y que pararia en joch de matagins, *es* deixà de bones noves y diu-los esta arenga» (p. 208)/«Pep de Quelo, només de oir açò y pensar que s'acabaria el cuento com el ball de Moixent, (com era curt de gambals) *es* possà groch com un pa de cera; y cusit en la paret, com se deixa entendre, sense gistar paraula, dia entre ell mateix» (p. 209)/«La terreta està plena de marors, com vostés saben molt bé, y no serà raó que dempués *ens* vinga el mal de les rates, que ho fan uns y ho paguen atres.» (p. 217)/«La terreta està plena de marors, com vostés saben molt bé, y no serà raó que dempués *ens* vinga el mal de rates, que ho fan uns y ho paguen atres.» (Galiana, 1990: 216).

Encara que els primers exemples són del segle XVII, li costa aparèixer en la llengua escrita que preferia les formes plenes a les reforçades. Per tant, tot açò ho hem de tindre en compte a l'hora d'interpretar el buidatge dels documents.

Els contextos fonètics que trobem en estos exemples i en altres ens il·luminen el camí per a l'explicació de l'ús en posició lliure dels pronoms reforçats: començaria a crear-se en contextos motivats, vocàlics, darrere de monosíl·labs i altres mots acabats en vocal, com *que, e, no, sí*, etc, ja des del segle XIII tot arribant a partir de mitjan XVI a grafiar-se vocal + el/els: *que lo veu > que·l veu > que el veu/que lo xiquet > que·l xiquet > qu'el xiquet > que el xiquet*. Després s'estendria a contextos lliures no motivats, darrere de consonant i seguit de consonant o darrere de pausa: *nosaltres lo vérem abir > nosaltres el vérem abir/nos mengem lo pa > mengem el pa*, quan la forma nova identificada en contextos vocàlics es generalitza en posició proclítica al verb i la forma plena s'especialitza darrere de consonant o diftong.

5. EXPLICACIÓ

Tenint present el que ha dit la lingüística, el panorama romànic medieval, la variació actual i una bona documentació estem ja en condicions de formular una proposta d'explicació del naixement de les formes reforçades que supere les que coneixem fins ara, que són descripcions del funcionament del sistema basades en la fonètica o en la fonologia, sense determinar el factor del canvi, com les de Badia (1984: 295): «les formes reduïdes *'m, 'l*, han rebut un reforç articuladori mitjançant una pròtesi vocàlica; a partir d'una reinterpretació sil·làbica de formes originàriament reduïdes», opinió seguida per la *Guia d'Usos Lingüístics* de l'IIFFV, p. 105, o la mateixa *Gramàtica Normativa Valenciana* de l'AVL, p. 170. Per a Colomina (2002: 573):

[...] les formes reforçades dels pronoms febles del català comú modern es van crear a partir de contextos postvocàlics, on en la llengua clàssica els pronoms febles adoptaven les formes asi·làbiques /.../. Per falsa segmentació es van extraure, a partir del segle XVII, les formes reforçades *em, ens, et, eus, es, el, els*.

I Lloret (2002: 357), qui després de bandejar l'explicació al·lomòrfica se centra en una explicació:

[...] en termes d'epèntesi. En aquesta aproximació, les vocals /e/ són interpretades com a vocals de suport que s'afegeixen per qüestions de sil·labificació, i per tant no són presents en les formes bàsiques /.../. L'epèntesi s'ha d'entendre com un mecanisme reparador d'estructures sil·làbiques resultants inacceptables /.../ en el cas del català, sabem que en els mots l'epèntesi vocàlica reparadora de males estructures sil·làbiques se situa a la perifèria dels mots.⁷

El funcionament seria com si reduïm els pronoms a la seua base fonològica i l'unim directament al verb. Com que ens quedaria una estructura *scompromet*, un poc difícil de pronunciar, podem mantindre la forma plena *se compromet*, o bé, afegir una *e* protètica davant de l'estructura: *es compromet* (uns donen el nom de «protètica» a esta vocal de suport, altres d'«epèntesi»).

Estes explicacions no resolen per què no apareix la forma reforçada en occità o en francès que arribaren a tindre les altres tres formes medievals del català ni van a l'arrel del problema. Per això hem assajat una nova explicació:

- a) El català, llengua gal·loromànica, amb un accent d'intensitat molt fort, referma tots els elements àtons en la síl·laba accentuada del mot *hoste*, com els pronoms en relació al verb (formes reduïdes o elidides), o en conjuncions, adverbis i d'altres, generalment monosíl·labs, en posició davant del pronom, i provoca fonèticament una reducció i elisió de la vocal, i posteriorment el naixement d'una vocal de suport *e*, per pròtesi o per epèntesi. En els altres casos manté les formes plenes.
- b) Actua com l'article determinat, amb qui coincideix en les terceres persones tant en l'ètim com en l'evolució (Viaplana 1980: 478-480), que es recolzava en les mateixes condicions davant d'un substantiu o darrere d'un mot anterior començat per vocal, com hem vist: *Que lo xiquet > que.l xiquet > qu'el xiquet*.
- c) La tendència a la resistematització de les formes al·lofòniques o morfològiques segons posicions podia esmentar a la creació d'una forma nova no contextual *em, et, el, es*, com havia passat amb l'article, però a diferència d'aquest, on el canvi havia estat motivat per l'intent de solucionar l'homonímia de *lo* masculí i neutre, no hi havia cap motivació morfosintàctica clara dins del sistema pronominal.
- d) A mitjan XVI, naix l'article determinat *el*, en les zones més avançades de la llengua, les capitals Barcelona i València, amb una reestructuració del sistema morfològitzant l'al·lòfon contextualitzat *vocal + l > vocal + el > consonant + el*, amb la finalitat morfosintàctica de distingir entre la forma de masculí i neutre *lo*, confluents després de

⁷ Sense negar l'explicació de Lloret (2002: 360-361) que una font de la variació pronominal actual dels dialectes catalans siga l'existència de restriccions diferents sobre les possibilitats de sil·labificació dels grups clítics i distintes preferències a l'hora d'intentar solucionar els problemes originats, creiem millor explicar-ho pel ritme i per la decisió en els canvis segons les característiques sociolingüístiques de cada zona.

l'eliminació del neutre medieval *eo*, al segle XV i refermant-se en el triomf de les formes en *-o* final com a marques d'abstracció (*açò, allò, ho*), sense descartar-hi una petita espenta del castellà, llengua en contacte i llengua coneguda per nobles, clergues i gent culta, especialment en les capitals on van nàixer les noves formes. Des d'aquella època *el* va avançant i hui ja domina el català oriental, excepte l'alguerès, i el País Valencià, llevat de la part del valencià septentrional.

- e) L'homonímia formal, l'ús en les mateixes posicions, un davant de noms i l'altre de verbs, darrere de conjuncions i pauses, i el mateix origen dels pronoms de tercera persona i de l'article determinat *lo* < ILLUM, va fer que pocs anys després d'aparèixer el primer cas de *el* article, en posició lliure, aparegueren o augmentaren els pronoms reforçats, siga darrere de vocal, siga darrere de consonant. Concretament, els pronoms foren impulsats a desenvolupar en qualsevol posició la quarta forma, fins aquell moment contextual, per l'article, amb quatre formes també; en aquest cas, sense cap necessitat comunicativa, ni sintàctica ni semàntica, només per imitació, per estilística o per predictibilitat per la tendència a la regularització del sistema. I a poc a poc, lluitant contra la tradició, els contextos repetitius i els fossilitzats i contra els gramàtics i els puristes, de la mateixa manera que va fer camí l'article *el* davant de *lo*, els reforçats van anar avançant cap a la situació actual.
- f) La nostra proposta, a més de respondre a les preguntes diacròniques del *què i com* explicat per diverses teories generativistes, postgenerativistes i fins i tot pels neogramàtics, explica el *perquè*, objectiu inexcusable de la Filologia, l'*on*, fent veure com el pronom reforçat naix més o menys al mateix temps i de manera independent a Catalunya (Solà 1991: 41, constata la no existència de formes reforçades en textos orientals en la segona part del segle XVII), idea que reitera Moran (1994: 156-157):

les formes de l'article definit masculí són *lo, los*, que són les pròpies del català escrit fins al segle XX. [...] La substitució de les formes plenes [dels articles] per les reforçades ha estat lenta, àdhuc en el català central; ultra el manteniment de *lo* al Camp de Tarragona, l'article *lo, los* era usat al Rosselló i a la Cerdanya, mentre que al Vallespir i al Conflent usaven exclusivament *el, els* a començament de segle [XX],

i al País Valencià, on triomfa més prompte i més de pressa i on trobem després un retrocés, ja que tendències en marxa al XVII es retrotraueren al XIX a situacions anteriors com en els casos de *ens i us* substituïts per *mos i vos*, i el *quan*, ja al segle XVII a València i des del segle XIX a Barcelona.⁸

- g) Una prova demostrativa de la relació entre el triomf de les formes reforçades de l'article definit i el dels pronoms reforçats en qualsevol context ens la dóna la zona del valencià central (l'Horta, la Ribera, Camp de Túria i Camp de Morvedre) (Beltran-Segura 2007: 78-79) on en l'actualitat viuen encara en plenitud els pronoms plens *me, te, se*, convivint amb l'article *el, els*. Ací en el pronom de tercera persona, no s'usa ja *lo i los* sinó *el i els*:

⁸ En la documentació valenciana del segle XVII al XIX (sermons, col·loquis, sainets) és normal trobar formes com *ens, ems, us, os*, al costat de *nos, mos i vos*. A pesar d'això no han triomfat en la zona de les comarques centrals i han reculat a partir de mitjan XIX a diferència dels pronoms en singular. Ja Nebot, que arreplega les formes *el, els, en* (1894: 114, 119), esmentava que «Las formas *ens* por *mos* y *us* en lugar de *vos*, muy usadas en Cataluña y antiguamente también en Valencia, han desaparecido de nuestro lenguaje hablado» (p.45). En un pròxim estudi tractarem detingudament esta qüestió.

(*El xiquet*) *el vorem córrer* / (*els hòmens*) *els vorem córrer*, mentre que la resta de formes plenes s'usen totalment. És el mateix cas que Todolí (1992: 144, nota 5), descriu per a les comarques castellonenques i del Nord de València, excepte el Baix Maestrat i la Tinença de Benifassà on encara conviuen els articles definits *lo, los* i els pronoms febles de tercera persona *lo, los*, situació que hem pogut comprovar amb una enquesta específica fa un mes i el testimoni de Lluís Gimeno.⁹

- h) Hem dit que de la mateixa manera que l'article *el, els*, naix en les capitals i d'ací s'estén a la resta, els pronoms reforçats naixen en els mateixos llocs com a reflex del primer i s'estenen a la resta a poc a poc. A Catalunya el seu triomf xoca contra la norma tradicional fins que Fabra el recull com a normatiu i com a estàndard principal i el naturalitza tot encetant una expansió i canvi a través de l'escola, la literatura i els mitjans de comunicació. De fet, *em, et* o *es* encara no han triomfat a València ciutat i àrea limítrofa definitivament a pesar d'haver-se iniciat el canvi, potser per la castellanització de la classe alta que no acull el fenomen ni l'espenta en el poble ni en la literatura popular (col·loquis, sainets i llibrets de falla), siga pel major conservadorisme d'una zona on el castellà fa d'hivernacle del valencià popular, fenomen que també ocorre en l'alacantí (Casanova 1997). En canvi, sí que s'escampà per les comarques centrals valencianes, sense tanta influència il·lustrada.
- i) L'existència prèvia o simultània de l'article reforçat és, per tant, el motor morfològic de la regularització del sistema pronominal i de la creació dels pronoms reforçats en qualsevol context. Però essent això així, hem de resoldre dos dubtes:
-com és que el castellà té des dels primers temps l'article reforçat, segurament provinent de ILLUM més que de ILLE, i no ha creat les formes reforçades? L'explicació és senzilla: en castellà no es crearen mai les formes reduïdes i sempre visqueren sense un fort arrelament les formes elidides, baules anteriors a la creació de les formes reforçades.
Com és que l'occità i el francès, tenint les formes plenes, elidides i reduïdes i fins i tot la forma reforçada en contacte amb vocal anterior, especialment amb la conjunció enunciativa *e < ET*, no han desenvolupat la quarta forma? Perquè no han tingut mai ni un article reforçat ni cap altra forma semblant que en triomfar haja impulsat la reorganització del sistema.
- j) No anul·la esta explicació que per exemple en el *Llibre d'Antiquitats* i en altres obres del XVII predomine la forma reforçada *es* davant de les altres (Martí II: 134). Es deu a la major freqüència en la frase i en els textos d'esta forma davant dels pronoms acusatius de persona.

En conclusió, tot fa pensar que el triomf de les formes reforçades en català es deu a la inducció de la nova forma d'article reforçat *el, els*, sobre les formes paral·leles dels pronoms a partir de contextos semblants: *que lo xiquet > que·l xiquet > que el xiquet; veent el xiquet; el xiquet que lo mirava > que·l mirava > que el mirava, ells el miraven*. A partir del pronom de tercera persona i en els mateixos contextos arribà a la resta de pronoms, i a poc a poc des del XVII,

⁹ Lluís Gimeno ens explicava que entre els jòvens, que són innovadors, l'escolarització i els mitjans de comunicació estan anivellant el valencià septentrional, però no encara en estes dos comarques.

especialment des de la segona part (Martí 1994: 132) fins a hui, ha anat creixent com el mateix autor assenyala per al segle XVIII (Martí 1999: 169 i 181).

En les zones que no han desenvolupat les formes reforçades el motiu és o la força viva de l'article ple *lo, los* (català nordoccidental, alguerès, català septentrional de transició, rossellonés), o l'existència de l'article salat (Balears, menys Eivissa), o per altres ritmes d'evolució o per la influència del castellà i aragonés.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Alibert, L. (1976) *Gramàtica occitana segon los parlars lengadocians*, Barcelona, IEC-IEO.
- Alvar, Manuel & Pottier, B. (1983) *Morfología histórica del español*, Madrid, Gredos.
- AVL (2006) *Gramàtica Normativa Valenciana*, València, Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- Badia i Margarit, A. M (1994) *Gramàtica de la llengua catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- Badia i Margarit, A. M. (1984) *Gramàtica històrica catalana*, València, Tres i Quatre.
- Ballot, Josep P. (1814) *Gramàtica y apologia de la llengua cathalana*, Barcelona.
- Beltran, Vicent Segura, C. (2007) *El valencià de Torís. El parlar de la Vall dels Alcalans*. Torís, Ajuntament de Turís.
- Bofarull, A. de (1867) *Gramàtica de la Lengua Catalana*, Barcelona, Espasa Hermanos.
- Bonet, E. (2008) «Cliticització», dins Solà, Joan [et al.] (dir.), *Gramàtica del català contemporani*, Barcelona, Empúries.
- Cano, M. A. (1995) *El Llibre del Mostassaf d'Elx. Edició crítica i estudi lingüístic*, Alacant, Institut Gil Albert.
- Carrera, A. (2007) *Gramàtica aranesa*, Lleida, Pagès.
- Casanova, E. (1999) «El valencià oral del segle XVIII i el factor hivernacle del castellà», en *Actes de l'Onzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Palma de Mallorca, 1997, PAM, pp. 125-146
- Colomina, J. (1985) *L'alacantí. Un estudi sobre la variació lingüística*, Alacant: Institut d'Estudis «Juan Gil-Albert», Diputació Provincial d'Alacant.
- Colomina, J. (2008) «Paradigmes flectius de les altres classes nominals», dins Solà, J. [et al.] (dir.), *Gramàtica del català contemporani*, Barcelona, Empúries.
- DIEC2 [en línia] *Diccionari de la llengua catalana*. Institut dels Estudis Catalans, Barcelona, 2007 (2a edició). [Accessible a <<http://dlc.iec.cat>>].
- Esplugues, J. (2002) *Memòries d'un capellà del segle XVIII*, València, Institució Alfons el Magnànim.
- Fabra, P. (1912) *Gramàtica de la llengua catalana*, Barcelona, Tip L'Avenç,
- Fabra, P. (1918-2008) *Gramàtica catalana*, Barcelona, Institut dels Estudis Catalans.
- Fernández González, J. R. (1985) *Gramàtica històrica provençal*, Oviedo, Universidad.
- Ferrando, A. (2011) *Història de la llengua catalana*, Barcelona, UOC.
- Fischer, S. (2002) *The catalan clitic system: a diachronic perspective on its syntax and phonology*, Berlin, Mouton de Gruyter.
- Garcia Arias, J. L. (2003) *Gramàtica Històrica de la llengua asturiana*, Uvieu, Academia de la Llengua Asturiana.

- Gimeno, Ll. (1994) *Estudi lingüístic dels parlars de les comarques del nord de Castelló*, Castelló de la Plana, Societat Castellonenca de Cultura.
- Institut d'Estudis Catalans (2016) *Gramàtica de la llengua catalana*, Barcelona, Institut dels Estudis Catalans.
- Jiménez, J. & Todolí, J. (1995) «La forma dels pronoms clítics catalans: condicions sil·làbiques i alineament morfològic», dins Martín Vide, C. (ed.) *Actes del XIè Congrés de Llenguatges Naturals i Llenguatges Formals*. Barcelona: Promociones y Publicaciones Universitarias, pp. 429-437.
- Lapesa, R. (1985) *Estudios de historia lingüística española*, Madrid, Paraninfo, pp. 198-208.
- Lloret, M. R. (2002) «Canvi lingüístic i variació fònica», *Les claus del canvi lingüístic*, dins Cano, M. A., Martines, J. & Ponsoda, J. J. (eds.), *Symposia Philologica*, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, Alacant, pp. 331-364.
- Lloret, M. R. & Viaplana, J. (1996) «Els clítics pronominals singulars del català oriental: una aproximació interdialectal», dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes XXXII*, pp. 273-309.
- López, A. (2012) *Església valenciana i llengua als segles XVII-XVIII*, tesi doctoral, 3 vols, Universitat de València.
- Martí Mestre, J. (1994) *Llibre de Antiquitats de la Seu de València*, València / Barcelona, Institut de Filologia Valenciana-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, volum 2, pp. 114-149.
- Martí Mestre, J. (1997) *Literatura de canya i cordell al País Valencià: els col·loquis de temàtica jocosa i satírica: edició i estudi lingüístic*, València, Denes.
- Martí Mestre, J. (1999) «El català del País Valencià dels segles XVII i XVIII», *Caplletra*, 22, pp. 167-188.
- Martí Mestre, J. (2008) *Els col·loquis valencians atribuïts a Carles Leon*, València, Denes.
- Martín Miñana, P. (2013) *El naixement i desenvolupament dels pronoms reforçats*, Treball de Final de Grau en Filologia Catalana, Universitat de València.
- Martines, J. (2010) *L'anomenat «Lo neutre». L'expressió de l'abstracció en català: una aproximació diacrònica*, en València-Barcelona, IIFV-PAM.
- Mascaró, J. (1985) *Morfologia*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- Moignet, G. (1993) *Grammaire de l'ancien français: morphologie, syntaxe*, París, Klincksieck.
- Moll, F. (2006) *Gramàtica històrica catalana*, València, PUV.
- Moran, J. (1994) «Un document familiar català del segle XVIII. Transcripció i comentari lingüístic», dins Moran, J. (ed.), *Treballs de lingüística històrica catalana*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Morlà, P. J. (1995) *Poesies i col·loquis*, València, Alfons el Magnànim.
- Nagore, F. (2013) *Linguística diatòpica de l'Alto Aragon*, Uesca: Publicacions d'o Consello d'a Fabla Aragonesa.
- Nebot, J. (1894) *Apuntes para una Gramàtica Valenciana popular*, València, Imprenta Ripollés.
- Nyrop, Ch. (1979) *Grammaire historique de la langue française*, Genève, Slatkine Reprints, vol. II.
- Pellicer, J. E. (1990) *La Rondalla de Rondalles de Lluís Galiana: estudi lingüístic i edició*, València, Institut de Filologia Valenciana.
- Penny, R. J. (2006) *Gramàtica històrica del espanyol*, Barcelona, Ariel, pp.133-140.

- Petit, J. (1829) «Gramática Catalana predispositiva per a la més facil inteligència de la espanyola y llatina», dins Ginebra, J., *La «Gramàtica Catalana» (1796-1829) de Joan Petit i Aguilar: estudi i edició*, Universitat de Barcelona, tesi doctoral.
- Porcar, P. J. (2012) *Coses evengudes en la ciutat i regne de València: (dietari:1589-1628)*, a cura de Josep Lozano, València, PUV.
- Puchs, C. (2001) «Prosthèse préclitique et morphogènèse. Le cas de l'énonciatif E en gascon», dins *Clitiques et cliticisation, Actes du Colloque de Bordeaux 1998*, París, Honoré Champion, pp. 381-393.
- Rohlf, G. (1996) *Grammatica storica della lingua italiana e i suoi dialetti*, Torino, Einaudi, volum 2, pp. 151-181.
- Ronjat, J. (1937) *Grammaire historique des parlers provençaux modernes*, 4 vols, Ginebra, Slatkine.
- Solà, J. (1991) *Episodis d'història de la llengua catalana*, Barcelona, Empúries.
- Tekavcic, P. (1980) *Grammatica storica dell'italiano: Morfosintassi*, Bologna, Il Mulino.
- Todoí, J. (1992) “Variants dels pronoms febles de 3a persona al País Valencià: regles fonosintàctiques i morfològiques”, *Zeitschrift für Katalanistik* 5, pp. 137-160.
- Todoí, J. (1998) *Els pronoms personals*, València, Universitat de València.
- Veny, J. (2001) *Atlas lingüístic del domini català*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, volum 1.
- Veny, Joan (2008) *Petit atlas lingüístic del domini català*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, volum 1, pp. 172 (Q 62, n. 56).
- Veny, J. (2015) «Català occidental/Català Oriental, encara», *Estudis Romànics*, 37, pp. 31-65.
- Veny, J. & Massanell, M. (2015) *Dialectologia catalana. Aproximació pràctica als parlars catalans*, Barcelona, Universitat de Barcelona.
- Wheeler, M. (2005) *The Phonology of Catalan*. Oxford, Oxford University Press.

ANNEX 1. MOSTRA DE PRONOMS PROCLÍTICS TINGUTS EN COMpte EN L'ESTUDI ANTERIOR
REALITZAT PER MARTÍN (2013)

Porcar, Pere Joan (2012), <i>Pere Joan Porcar, coses evengudes en la ciutat i regne de València: (dietari:1589-1628)</i> , València, Universitat de València, p.927-976.		Morlà, Pere Jacint (1995), <i>Poesies i col·loquis</i> , València, Alfons el Magnànim.	
POSTCONS	POSTVOC	POSTCONS	POSTVOC
me 2 em 0	me 0 em 1	me 32 em 9	me 4 em 151
te 0 et 0	te 0 et 0	te 8 et 4	te 2 et 20
se 11 es 2	se 17 es 0	se 35 es 18	se 4 es 118
lo 5 el 0	lo 9 el 0	lo 15 el 1	lo 6 el 47
los 2 els 0 lis 0	los 5 els 0 lis 0	los 29 els 1 lis 0	los 8 els 51 lis 0
nos 0 ens 1	ens 0 nos 0	nos 18 ens 0	nos 12 ens 34
os 0 us 0 vos 0	os 0 us 0 vos 0	vos 1 os 5 us 2	vos 1 os 4 us 19
ne 0 en 0	ne 2 en 0	ne 7 en 0	ne 0 en 11
ARTICLE			
lo 167 el 1	lo 100 el 0	lo 607 el 8	lo 316 el 195
los 52 els 0	los 18 els 0	los 229 els 3	los 105 els 316

Esplugues, Josep (2002), <i>Memòries d'un capellà del segle XVIII</i> , València, Institució Alfons el Magnànim, pp.31-109.		Pellicer Borràs, Joan E. (1990), <i>La Rondalla de Rondalles de Luis Galiana: estudi lingüístic i edició</i> , València, Institut de Filologia Valenciana.	
POSTCONS	POSTVOC	POSTCONS	POSTVOC
me 0 em 0	me 0 em 3	me 3 em 0	me 2 em 12
te 0 et 0	te 0 et 0	te 1 et 0	te 1 et 6
se 46 es 111	se 61 es 256	se 17 es 7	se 0 es 35
lo 5 el 3	lo 2 el 8	lo 1 el 4	lo 1 el 3
los 0 els 12 lis 0	los 0 els 24 lis 0	los 1 els 7 lis 0	los 1 els 14 lis 0
nos 3 ens 2	nos 1 ens 6	ens 1 nos 1	nos 5 ens 3
vos 0 os 0 us 0	vos 0 os 0 us 0	os 0 us 0 vos 0	vos 0 os 0 us 0
ne 0 en 0	ne 0 en 0	ne 0 en 0	ne 0 en 1
ARTICLE			
lo 249 el 99	lo 70 el 144	lo 93 el 31	lo 33 el 107
los 92 els 23	los 8 els 70	los 20 els 17	los 0 els 35

Martí Mestre, Joaquim (1997), <i>Literatura de canya i cordell al País Valencià: els col·loquis de temàtica jocosa i satírica: edició i estudi lingüístic</i> , València, Denes.		Martí Mestre, Joaquim (2008), <i>Els col·loquis valencians atribuïts a Carles Leon</i> , València, Denes.	
POSTCONS	POSTVOC	POSTCONS	POSTVOC
me 114 em 54	me 130 em 265	me 42 em 63	me 25 em 182
te 19 et 7	te 66 et 76	te 25 et 6	te 34 et 83
se 495 es 17	se 92 es 118	se 105 es 23	se 38 es 178
lo 6 el 20	lo 4 el 34	lo 17 el 16	lo 2 el 41
los 1 els 20 lis 0	los 1 els 51 lis 0	los 5 els 21 lis 1	los 0 els 73 lis 1
ens 0 nos 2 mos 4	nos 6 mos 4 ens 11	ens 2 nos 25	nos 23 mos 3 ens 16
os 3 us 0 vos 0	vos 1 os 13 us 0	os 11 us 0 vos 0	vos 0 os 30 us 0
ne 5 en 3	ne 1 en 10	ne 3 en 1	ne 5 en 17
ARTICLES			
lo 363 el 220	lo 121 el 435	lo 542 el 293	lo 134 el 487
los 57 els 92	los 4 els 96	los 147 els 238	los 10 els 206

Agustí, Miquel (1988). <i>Llibre dels secrets d'agricultura, casa rustica i pastoril</i> , Barcelona, Alta Fulla, pp. 5-40.				
	V__V	V__C	C__V	C__C
LO	29	107	30	176
EL	-	-	21	1 context [w]
LOS	28	57	23	92
ELS	-	-	-	-
LO pr	-	3	-	1
EL pr	-	-	-	-
LOS pr	-	-	4	3
ELS pr	-	-	-	-
SE	19	31	23	50
ES	-	-	-	-
NE	1	6	2	2
EN	-	-	-	-
NOS (<i>mos</i>)	-	3	1	4
ENS	-	1	-	-
ME	-	-	1	2
EM	-	-	-	-
VOS	1	-	-	-

Esteve Puig, Pere (2005). <i>Escrits valencians</i> , València, Institució Alfons el Magnànim, pp. 49-106.				
	V__V	V__C	C__V	C__C
LO	6	15	2	78
EL	8	43	9	30 dels quals 1 de poesia; 1 context [w]
LOS	1	14	1	30
ELS	2	6	-	2
LO pr	1	2	1	2
EL pr	-	6	-	3
LOS pr	-	-	1	6
ELS pr	3	8	-	-
SE	6	2	5	11
ES	-	24	-	3
NE	1	-	-	-
EN	-	1	-	-
NOS	-	6	5	1
ENS	-	3	-	-
ME	1	-	1	4
EM	-	11	-	-
TE	-	-	-	1
ET	-	9	-	-
VOS	-	3	4	2
OS	-	3	2	3

García Osuna, Antoni (2003). <i>Setze coses evengudes en lo lloch de Moncada (1623-1687)</i> , Montcada, Ajuntament de Moncada, p. 54-83				
	V__V	V__C	C__V	C__C
LO	4	62	7	132
EL	-	14	1	10 dels quals 1 context [w])
LOS	-	1	1	18
ELS	-	3	-	2
LO pr	3	-	3	5
EL pr	1	9	-	2
LOS pr	1	-	-	2
ELS pr	-	2	-	-
SE	5	2	15	11
ES	-	7	-	16
NE	-	-	-	-
EN	-	1	-	1
VOS	-	-	1	1

Aierdi, Joaquim (1999). <i>Dietari: notícies de València i son regne de 1661 a 1664 i de 1667 a 1679</i> , Barcelona, Barcino, p. 392-444.				
	V__V	V__C	C__V	C__C
LO	24	5	52	243
EL	-	162	-	111 dels quals 3 context [w], 2 context [y] (darrere <i>virrey</i>)
LOS	1	8	18	119
ELS	2	24	-	5
LO pr	7	-	4	8
EL pr	-	76	-	23
LOS pr	1	-	5	8
ELS pr	7	37	3	9
SE	45	1	42	39
ES	-	131	-	56
NE	1	-	-	2
EN	-	6	-	1

Amorós, Tomàs (1983). <i>Mallorca 1740-1800. Memòries d'un impressor</i> , Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 62-111.				
	V__V	V__C	C__V	C__C
<i>LO</i>	12	4	21	10
<i>EL</i>	8	132	8	243 dels quals 2 context [w]
<i>LOS</i>	11	66	28	120
<i>ELS</i>	1	3	-	7
<i>LO pr</i>	4	1	5	4 dels quals 1 context [w]
<i>EL pr</i>	1	11	-	8 dels quals 1 context [w]
<i>LOS pr</i>	10	20	9	16 dels quals 2 context [w])
<i>ELS pr</i>	-	-	-	-
<i>SE</i>	12	27	21	43
<i>ES</i>	-	-	-	-
<i>NE</i>	-	-	-	-
<i>EN</i>	-	4	-	1
<i>MOS</i>	-	-	-	1
<i>ENS</i>	-	-	-	-
<i>ME</i>	-	-	-	-
<i>EM</i>	-	-	-	1

Amat i de Cortada, Rafael (1987). <i>Calaix de sastre</i> . Barcelona, Curial, p. 98-147.				
	V__V	V__C	C__V	C__C
LO	1	76	1	288 dels quals 1 context [w]
EL	-	12	-	51
LOS	4	43	21	115
ELS	-	3	-	1
LO pr	-	7	1	5 dels quals 1 context [w]
EL pr	-	7	-	-
LOS pr	-	-	3	3
ELS pr	1	9	-	-
SE	-	68	5	66
ES	-	6	-	-
NE	-	4	-	2
EN	-	11	-	1 + 15 casos “nos en”
NOS	20	20	17	7
ENS	2	6	-	-
ME	-	133	-	23
EM	-	11	-	-
TE	-	-	-	-
ET	-	1	-	-

Ollé Romeu, J. M. (ed.) (1981) <i>Successos de Barcelona (1822-1835)</i> , Barcelona, Curial, p. 27-73.				
	V__V	V__C	C__V	C__C
LO	42	185	15	80
EL	-	4	-	2
LOS	7	72	14	113
ELS	-	-	-	-
LO pr	6	10	3	-
EL pr	-	-	-	-
LOS pr	3	8	3	6
ELS pr	-	-	-	-
SE	4	1	7	7
ES	-	23	-	8
NE	1	-	1	-
EN	-	8	-	3
NOS	1	3	-	6
ENS	-	2	-	2

